

Grekiska: om p, så q

Karin Hult

Grekiskan tillhör den indoeuropeiska språkfamiljen. Den utgör en egen gren inom denna, med armeniska som närmaste släkting. Antik grekiska finns belagd i texter från 1300-talet f. Kr. (de så kallade Linear B-tavlorna) och fram till Konstantinopels fall 1453 e. Kr. och ännu senare. Den talades under antiken i Grekland och området runt Egeiska havet, och efter Alexanders erövringar i slutet av 300-talet i hela Främre Orienten bort till Centralasien. Det talade språket övergick gradvis till det som nu kallas nygrekiska, medan många författare ännu på medeltiden fortsatte att skriva på samma sätt som man gjorde i det klassiska Athen på 300-talet f. Kr.

Denna artikel handlar om ett drag inom grekisk syntax, nämligen *konditionala sätser/konditionala konstruktioner*. En konditionalsats uttrycker ett villkor: “Om du fortsätter att vara så här otrevlig, går jag härifrån.” I grekiska är de konditionala uttrycken inte bara vanliga utan också rikt differentierade. Man kan ange olika nyanser i både huvudsats och bisats, och det finns en mängd olika kombinationer av huvud- och bisats. Det man kan laborera med är tempus och aspekt (presens, imperfekt, futurum, aorist, perfekt och pluskvamperfekt), modus (indikativ, konjunktiv och optativ), samt partikeln *äv*.

De konditionala konstruktionerna (bisats + huvudsats) delas in i fem huvudtyper, de s.k. *konditionalfallen* (se t.ex. Blomqvist & Jastrup 1991: 248–251). Villkorssatsen (bisatsen) kallas ofta *πρότασις* (“det som spänns före”) och huvudsatsen kallas *ἀπόδοσις* (“resultatet”); *εἰ* är konjunktionen “om”. Utöver dessa “rena” fall finns en mängd andra variationer och kombinationer som jag inte kan räkna upp här.

1. Objektiva fallet

εἰ θεοὶ εἰσὶν, ἔστι καὶ ἔργα θεῶν

ei theoi eisin, esti kai erga theōn

‘Om gudar finns, finns också gudars verk.’

Εἰ γὰρ ἄνισός ἐστιν ἡ AB τῆ DE, μία αὐτῶν μείζων ἐστίν.

Ei gar anisos estin hē AB tē DE, mia autōn meizōn estin.

‘Ty om [linjen] AB är olik [linjen] DE, är en av dem längre [än den andra].’

(Euklides *Elementa* bok 1, demonstratio 26)

Protasis: *εἰ* med presens indikativ, apodosis: presens indikativ

Här säger man ingenting om hur sannolikt det är att villkoret i bisatsen är uppfyllt, utan konstaterar bara “Om p, så q”. Det säger sig självt att objektiva fallet är vanligt i t.ex. logiken och, som ovan, geometrin.

2. Futurfallet

ἐὰν ἔλθῃ, δῶρα οἴσει
ean elthê, dôra oisei

‘Om han kommer, kommer han att ha med sig gåvor.’

Protasis: ἐὰν (εἰ + ἄν) med aorist konjunktiv, apodosis: futurum indikativ

Här anger man att det är möjligt, kanske till och med troligt, att villkoret i bisatsen kommer att bli uppfyllt. Utan att ha någon statistik att luta mig mot kan jag säga att mitt intryck är att detta är det vanligaste av alla konditionalfallen (H. W. Smyth har en annan kandidat, se citatet nedan).

3. Iterativa fallet

a. närvarande tid:

ἐὰν μὴ νοσῇ, τὰ παιδιά διδάσκει
ean mê nosê, ta paidia didaskei

‘Om han inte är sjuk, brukar han undervisa barnen.’

Protasis: ἐὰν med konjunktiv, apodosis: presens indikativ

b. förfluten tid:

εἰ μὴ νοσοίῃ, τὰ παιδιά ἐδίδασκεν
ei mê nosoiê, ta paidia edidasken

‘Om han inte var sjuk, brukade han undervisa barnen.’

Protasis: εἰ med optativ, apodosis: imperfekt

Beteckningen *iterativ* anger vad det är frågan om: upprepad handling. Varje gång p inträffar, inträffar även q. I huvudsatsen, apodosis, står någon form av presensstammen (alltså presens och imperfekt), vars grundbetydelse är just pågående eller upprepad handling.

Om vi jämför 3a med 2 ovan så ser vi att enda skillnaden är verbet i huvudsatsen. I futurfallet står detta verb i – just det – futurum, och anger att hela konstruktionen handlar om framtiden. I 3a står huvudsatsens verb i presens, och anger då vad som brukar hända. Om man gör om ex. 2 till iterativa fallet blir det ἐὰν ἔλθῃ, δῶρα φέρει (*ean elthê, dôra ferei*) “Om han kommer, har han (brukar han ha) med sig gåvor” (οἴσω används som futurum till presens φέρω “bära”). Futurfallet och iterativa fallet behandlas ibland under en gemensam rubrik, “det eventuella fallet”.

4. Potentiala fallet

εἰ με πείθοις, λέγοιμι ἄν σοι
ei me peithois, legoimi an soi

‘Om du skulle övertyga mig, skulle jag säga [det] till dig.’

Protasis: εἰ med optativ, apodosis: optativ med ἄν. Optativerna anger att det är *möjligt* att villkoret i protasis kommer att uppfyllas.

5. Irreala fallet

a. närvarande tid:

εἰ Σωκράτης παρῆν, ἠρώτων ἄν αὐτόν.

ei Sôkratês parên, êrôtôn an auton

‘Om Sokrates vore här skulle jag fråga honom.’

Protasis: εἰ med imperfekt, apodosis: imperfekt med ἄν

b. förfluten tid:

εἰ ἡμᾶς ἔπεισας, ἠκούσαμεν ἄν

ei hêmas epeisas, êkousamen an

‘Om du hade övertygat oss, hade vi lyssnat.’

Protasis: εἰ med aorist indikativ, apodosis: aorist indikativ med ἄν. Även här anger namnet vad det är frågan om: antagandet i bisatsen strider mot verkligheten.

Man kan undra vad det egentligen är för betydelskillnad mellan futurfallet och det potentiala fallet. Mitt intryck är att de används på ett likartat sätt och ofta är utbytbara. Man kan naturligtvis säga att det *måste* vara en skillnad mellan dem eftersom det är fråga om två olika konstruktioner. Futurfallet anger något som ligger i *framtiden* (apodosis har futurum), medan potentiala fallet anger något som är *möjligt* (apodosis har optativ med ἄν, s.k. potential optativ). Med den händelse som ligger i framtiden är väl möjlig, och en händelse som är möjlig men ännu inte inträffat ligger väl i framtiden? Ibland sägs att skillnaden mellan dem skulle vara att futurfallet anger en *större sannolikhet* än potentiala fallet.¹

Här vill jag citera ett stycke av den amerikanske grecisten Herbert Weir Smyth, ur hans *Greek Grammar*. Smyth bygger sin indelning av konditionalsatser i första hand på tid, vilket framgår av hans sammanfattande tabell (Smyth 1956: 516).

TIME	FORM	PROTASIS	APODOSIS
	Simple	εἰ with present or perfect indicative	present or perfect indicative or equivalent
PRESENT	Unreal	εἰ with imperfect indicative	imperfect indicative with ἄν
	General	ἐάν with subjunctive	present indicative or equivalent
PAST	Simple	εἰ with imperfect, aorist or pluperfect indicative	imperfect, aorist or pluperfect indicative
	Unreal	εἰ with aorist or imperfect indicative	aorist or imperfect indicative with ἄν
	General	εἰ with optative	imperfect indicative or equivalent
	More Vivid	ἐάν with subjunctive	fut. indic. or equivalent
FUTURE	Emotional	εἰ with futurum indicative	fut. indic. or equivalent
	Less Vivid	εἰ with optative	ἄν with optative

¹ Under frågestunden efter föredraget påpekade Arne Olofsson, professor i engelska, att svenskans “skall/skulle” i en konditional bisats är flertydigt, vilket kan bidra till svårigheten att skilja de grekiska konstruktionerna åt med hjälp av översättning till svenska. I engelskan däremot är ett “should” i en konditional bisats en entydlig signal om potentialitet, det vill säga att talaren markerar att han/hon är osäker om möjligheten att villkoret uppfylls.

Smyth (1956: 522-523) diskuterar skillnaden mellan det som Blomqvist kallar futurfallet respektive potentiala fallet:

The difference between the More Vivid Future [futurfallet] and the Less Vivid Future [potentiala fallet], like the difference between *if I (shall) do this* and *if I should do this*, depends on the mental attitude of the speaker. With the Vivid Future the speaker sets forth a thought as prominent and distinct in his mind; and for any one or more of various reasons. Thus, he may (and generally does) regard the conclusion as more likely to be realized; but even an impossible (2322c) or dreaded result may be expressed by this form if the speaker chooses to picture the result vividly and distinctly. The More Vivid Future is thus used whenever the speaker clearly desires to be graphic, impressive, emphatic, and to anticipate a future result with the distinctness of the present.

The Less Vivid Future deals with suppositions less distinctly conceived and of less immediate concern to the speaker, mere assumed or imaginary cases. This is a favourite construction in Greek, and is often used in stating suppositions that are merely possible and often impossible; but the form of the condition itself does not imply an expectation of the speaker that the conclusion may *possibly* be realized. The difference between the two forms, therefore, is not an inherent difference between *probable* realization in the one case and *possible* realization in the other. *The same thought may often be expressed in either form without any essential difference in meaning* (min kursivering). The only difference is, therefore, often that of temperament, tone, or style.

Även om man kan undra hur Smyth kan veta så mycket om hur de grekisktalande i antiken tänkte, är jag glad att över det han säger på slutet eftersom det stämmer med mitt eget intryck!

Inte nog med att det finns en mängd rena konditionalsatser, man kan också använda temporala och relativa bisatser för att uttrycka villkor, och inte minst particip – konditionala particip är oerhört vanliga i grekiskan.

Particip

Κροῖσος Ἄλυν διαβάς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει

Kroisos Halyn diabas megalên archên katalyseï

‘Efter att ha gått över Halys kommer Kroisos att störta ett stort rike.’

= ‘Om Kroisos går över Halys kommer han att störta ett stort rike.’

Διαβάς är aorist particip av διαβαίνω “gå över”; det finita verbet καταλύω “upplösa” står i futurum (jfr ovan, futurfallet).

Negerat:

πῶς ἂν τιθεῖτό τις τὴν ψῆφον, μὴ μνημονεύσας τοὺς λόγους;

pôs an tithēito tis tēn psēfon, mē mnēmoneusas tous logous?

‘Hur skulle man kunna rösta om man inte kommer ihåg talen?’ Här står optativ med ἂν; jfr ovan, potentiala fallet.

I det senare fallet är det ju naturligt att tolka participet μνημονεύσας som konditionalt, men valet av negation, μή (och inte οὐ), visar att det *ska* uppfattas på det sättet.

Relativsats

τῷ ἀνδρὶ ὃν ἂν ἔλησθε πείσομαι ἢ δυνατὸν μάλιστα
tô andri hon an helêsthe peisomai hê dynaton malista

‘Den som ni (eventuellt) väljer kommer jag att lyda efter bästa förmåga.’ = ‘Om ni väljer någon, kommer jag att lyda honom.’

Relativsats: konjunktiv med ἂν, huvudsats: futurum indikativ (jfr ovan, futurfallet)

ὃν ἂν θεοὶ φιλοῦσιν ἀποθνήσκει νέος
hon an theoi filôsin apothnêskei neos

‘Den gudarna älskar dör ung.’ = ‘Om gudarna älskar någon, dör han ung.’

Relativsats: konjunktiv med ἂν, huvudsats: presens indikativ (jfr ovan, iterativa fallet)

Temporalsats

ὅταν ἔλθῃ, δῶρα οἶσει
hotan elthê, dôra oisei

‘När han kommer, kommer han att ha med sig gåvor.’ = ‘Om han kommer, kommer han att ha med sig gåvor.’

Temporalsats: ὅταν (ὅτε + ἂν) med konjunktiv, huvudsats: futurum indikativ (jfr ovan, futurfallet)

I de här fallen – negerat konditionalt particip, konditionala relativ- och temporalsatser – markeras det alltså *formellt* att de ska uppfattas som konditionala, genom att de konstrueras på samma sätt som konditionalsatser.

Återigen, och sammanfattningsvis: mitt intryck är att konditionala uttryck är oerhört vanliga i grekiskan. Som lärare måste man ständigt påpeka för studenterna “det här participet är konditionalt”, “det här är en konditional relativsats”. Grekerna verkar faktiskt ha fått konditionalitet på hjärnan.

Viktiga frågor som jag inte har svarat på här, i brist på utrymme och framför allt kunskap, är t.ex. följande: *Är* konditionalsatser och konditionala particip vanligare i grekiska än i andra jämförbara språk? Temporal- och konditionalsatser kan naturligtvis uppfattas som konditionala även i andra språk, liksom även particip, men markeras detta formellt på liknande sätt som i grekiskan?

Ponera att jag har rätt och att grekiskan verkligen har en speciell förkärlek för konditionala uttryck. Då är frågan: varför? Jan Retsö, professor i arabiska vid vår institution, har föreslagit att det hänger ihop med framväxten av filosofin, grekernas tyngsta och mest originella bidrag till den mänskliga kulturen. Kanske var det sofisterna som lärde athenarna att tänka i sådana banor? Det är framför allt i den klassiska prosan det här fenomenet finns, inte hos Homeros eller i poesin. Enligt samme kollega är konditionala uttryck i alla fall mycket mera sällsynta i de semitiska språken. En illustration till detta stötte jag nyligen på i Matteusevangeliet (26:14), där Judas säger till översteprästerna:

Τί θέλετέ μοι δοῦναι κἀγὼ (= καὶ ἐγὼ) ὑμῖν παραδώσω αὐτόν;
Ti thelete moi dounai kagô hymin paradôsô auton?

En ordagrann översättning lyder: ‘Vad är ni villiga att ge mig *och jag kommer att överlämna*

honom till er? Detta låter mycket ogrekiskt. Författaren har helt säkert inte grekiska som modersmål; en del forskare har till och med föreslagit att Matteusevangeliet ursprungligen skrevs på arameiska. Konstruktionen ovan, paratax (två huvudsatser samordnade med *kai* 'och') i stället för hypotax (huvudsats och bisats) räknas i alla fall som en semitism. En klassisk grek som ville förråda Jesus skulle ha sagt: Τί δοίητε ἄν μοι, εἰ ὑμῶν παραδοίην αὐτόν; Eller till och med Τί δώσετέ μοι, ἐὰν ὑμῶν παραδῶ αὐτόν;

Litteratur

Blomqvist, J. & P. O. Jastrup. 1991. *Grekisk/Græsk grammatik*. Köpenhamn: Akademisk Forlag.

Smyth, H. W. 1956. *Greek Grammar*. Revised by G. Messing. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.